

מסה

לקום אתמול בבוקר: על ההתנהגות האלקטורלית הפוסט-טראומטית של קבוצות הזרות בישראל

אמנון יובל*

תקציר. מאז 1977, למעט הפוגות קצרות, נמצא הימין בישראל בשלטון וזוכה לעליונות אלקטורלית על פני השמאל. אף על פי כן, בעשורים האחרונים אפשר לזהות ריטואל קבוע שבו "השבט הלבן" מקבל בתדהמה ובזעם את הפסדו בבחירות, ואילו הימין המזוהה עם המצביעים המזרחיים רואה בניצחונותיו נס משמים. את תגובותיהם של שני הצדדים, הלא-הגייוניות במידה שווה, יש להסביר לא רק באמצעות ניתוח סוציולוגי של חלוקת השליטה במוקדי הכוח החברתיים בין שמאל אשכנזי לימין מזרחי, אלא גם באמצעות החלת מושגי הטראומה וההפגן (acting out), חזרה לא מודעת ובלתי נשלטת של סימפטומים פוסט-טראומטיים בחיי אדם או קבוצה) על קבוצות אלו. ההפגן של השמאל קשור לטראומת המהפך של 1977 ולזו של רצח רבין, ואילו זה של הימין קשור לחוויית האפליה והגזענות מצד הממסד שחוו עולי צפון אפריקה (ואסיה) במהלך שנות החמישים של המאה הקודמת ולאחריהן.

מאז 1977, להוציא כמה הפוגות קצרות, הימין - קרי, הליכוד ו"שותפיו הטבעיים" - נמצא בשלטון בישראל. אף על פי כן, מאז ועד היום הוא נוטה להתנהג כאנדרדוג אופוזיציוני, בעוד ה"שמאל" או ה"שמאל-מרכז" (כוונתי כאן בעיקר למפלגת העבודה על גלגוליה השונים, אבל במידה מסוימת גם למפלגות קרובות לה מבחינת פרופיל מצביעיהן, כמו יש עתיד ומרצ) נוטה לחשוב על עצמו כעל מי שמיועד באופן טבעי לשלטון. במערכת הבחירות האחרונה קל היה לזהות זאת: לעומת נתניהו, שבחר בקמפיין מתסיס, זועם, קורבני ופרובוקטיבי, הרצוג ולבני התאמצו לשדר ממלכתיות - יותר ממה שאפשר היה לצפות ממפלגה אופוזיציונית שמנסה להפיל ראש ממשלה שנמצא בתפקידו כבר שש שנים רצופות - והדגישו שהם מביאים עמם ערכים של אחריות, מתינות ורציונליות. זאת ועוד, אף שלפחות מאז בחירות 1996 הימין (גם אם לא נכלול בו את מפלגת קדימה המנוחה) נהנה מיתרון על פני השמאל במספר המנדטים - הרבה בזכות הנטייה המובהקת ימינה של כמיליון מהגרים שהגיעו בשנות התשעים ממדינות חבר העמים ושינו דרמטית את מאזן הכוחות הפוליטי - בכל פעם מחדש השמאל מקבל בתדהמה ובזעם את כישלונותיו בבחירות ומאשים את הבוחרים בחוסר רציונליות. בהתאמה מוחלטת לכך, גם "המחנה הלאומי" נדהם בכל פעם מחדש מניצחונותיו ונוטה לראות בהם עדות לנס משמים, נס שהושג בזכות **דאוס אקס מכינה** ששינה את מהלך הדברים הצפוי. נראה, אם כן, ששני הצדדים מגיבים במידה שווה של

* החוג להיסטוריה, מכללת סמינר הקיבוצים

חוסר היגיון, שכן הם מתעלמים מיחסי הכוחות הפוליטיים האמיתיים בחברה הישראלית. כיצד אפשר להסביר זאת?

על פי הסבר אחד, בעל אוריינטציה סוציולוגית, תופעה זו נובעת מכך שבשדות משמעותיים שונים - השדה המשפטי, השדה הכלכלי, השדה האקדמי, השדה התרבותי, השדה התקשורתי - השמאל-מרכז המפא"יניקי (והאשכנזי במובהק) עדיין שולט, ולכן הוא חש שיהיה זה אך טבעי שינצח גם בשדה הפוליטי. מאותה סיבה בדיוק חש הימין הרוויזיוניסטי כמיעוט פוליטי נרדף, על אף הדומיננטיות המספרית שלו.

אני רוצה להציע הסבר נוסף, משלים, ששואב את כליו מהחשיבה הפסיכואנליטית דווקא. ייתכן שהסיבה לתפיסה המעוותת של השמאל והימין כאחד היא טראומה היסטורית מכוונת. טראומה היא אירוע דרמטי מערער זהות שבמהלכו אדם חש חוסר אונים, אובדן שליטה ואף חרדת מוות (פיזי או סמלי). אחת התוצאות האופייניות היא שנפגע הטראומה חש צורך כפייתי לשחזר את הטראומה ולחוש כאילו היא מתרחשת שוב ושוב בהווה. כפי שכותב ההיסטוריון עמוס גולדברג (2006), "אחת מסכנות הטראומה היא קריסת הזמן ואתו ההבחנה בין 'הכאן והעכשיו' ל'אז והשם'" (עמ' 15). על כך יש להוסיף ששחזור כפייתי כזה כרוך לא פעם בפגיעה עצמית של האדם שחווה את הטראומה, פגיעה המהדהדת את הפגיעה המקורית שסבל ממנה. בעוד התיאוריה הפסיכואנליטית פותחה במקור כדי להסביר התנהגות של יחידים, חוקרים כמו ההיסטוריון דומיניק לה קפרא (La Capra) והפסיכיאטרי ג'ודית לואיס הרמן (Herman) טוענים שהיא ניתנת ליישום לא רק על יחידים אלא גם על קבוצות חברתיות (הרמן, 1994; לה קפרא, 2006).

על פי פרויד וממשיכי דרכו, הטראומה עשויה לייצר את דפוס ההתנהגות הפוסט-טראומטי הקרוי הפגן (acting out), כלומר "חזרה לא מודעת ובלתי נשלטת של סימפטומים פוסט-טראומטיים בחיים הפוליטיים, החברתיים והתרבותיים" (גולדברג, 2006, עמ' 16). חזרה זו קשורה לאי-היכולת של האדם או הקבוצה להעניק משמעות לוגית יציבה ומובנת (הן לעצמו והן לאחרים) לאירוע הטראומטי ובכך ליצור מרחק רפלקסיבי ממנו. בשורות הבאות אנסה להוכיח שזה קרוב לארבעים שנה ההתנהגות האלקטורלית של הרוב המכריע בחברה הישראלית יכולה וצריכה להיות מובנת כביטוי של הפגן קולקטיבי.

כדי להבין את דינמיקת ההפגן בזירה הציבורית הישראלית, יש לשאול תחילה מה הייתה הטראומה החברתית שיצרה אותה. ובכן, לכל צד הטראומה שלו. אצל הימין, בעל הרוב האלקטורלי המזרחי, הטראומה היא היחס המתנשא, הגזעני והמפלה של הממסד המפא"יניקי והחברה הישראלית הוותיקה בכלל לעולים מארצות המזרח בשנות החמישים והשישים, יחס שממשיך באופנים מתוחכמים וסמויים יותר עד היום (בקרב מצביעי הימין יוצאי ברית המועצות ייתכן שהטראומה הרלוונטית היא טראומת הסטאליניזם). אצל השמאל בעל הדומיננטיות האשכנזית, הטראומה היא המהפך של 1977, שגזל מהם באופן בלתי צפוי את השלטון שכל כך הורגלו בו.

בהערת ביניים יש לומר כבר כעת כי האבחנה שקבוצות שונות חוות אירועים שונים בעברן כטראומה אין פירושה הקבלה סימטרית בין העולות שנגרמו באותם אירועים. לטעמי אין ספק שמבחינה אובייקטיבית, הסבל שחוו היהודים המזרחים בעשורים הראשונים לקיומה של המדינה - סבל חומרי ופסיכולוגי כאחד - רב מזה שחוו היהודים האשכנזים המבוססים מאז 1977 בעקבות אובדן השלטון. לפער זה יש חשיבות רבה מבחינה מוסרית, אך הוא אינו

כה משמעותי כאשר מנסים להסביר מדוע דפוסי ההצבעה בישראל נותרים סטטיים במהותם, משום שמה שחשוב כאן הוא העובדה שהקבוצה חווה את מה שעברה כטראומה וכתוצאה מכך מפתחת דפוס התנהגות של הפגן.

היכן אפשר אפוא לזהות סממנים פוסט-טראומטיים של הפגן בזירה הפוליטית הישראלית? ההפגן הפוליטי של מה שנהוג לכנות "השבט הלבן" בא לידי ביטוי למשל באובססיה שלו למושג "מהפך". לכאורה זוהי מילה המתארת שאיפה לגיטימית וטבעית להחליף את השלטון, אבל בפועל זוהי מילת רפאים המשחזרת באופן כפייתי את החוויה של בחירות 1977 (וכמובן, היא גם נטבעה בלקסיקון הישראלי בערב הבחירות ההן על ידי חיים יבין). בכל מערכת בחירות מובעת התקווה למהפך שיחזיר את השמאל לשלטון, ובקרב האליטות הלבנות יש תחושה חזקה של ניצחון ממשמש ובא, במיוחד אחרי פרסום המדגמים. אך בכל פעם מחדש מתברר בבוקר שאחרי הבחירות כי המהפך אכן התרחש, אך דווקא במובנו המקורי מ-1977: הימין, שהיה לכאורה בפיגור, תפס את השלטון כנגד כל הסיכויים. כך קרה ב-1981 (פרס כבר נאם את נאום הניצחון), ב-1996 (פרס הוכתר במדגמים כראש הממשלה הבא), ב-2009 (קדימה של לבני - שהפכה יקירת השמאל פחות בגלל המעשים והרעיונות שלה ויותר משום שהייתה אשכנזייה שנאבקה בנתיניהו - ניצחה במנדט אחד את הליכוד, אבל נתיניהו קיבל את המנדט להרכיב את הממשלה) וב-2015 (הסקרים חזו למחנה הציוני את מספר המנדטים הרב ביותר). אל אלה אפשר להוסיף גם את ניצחונו המפתיע של משה קצב על שמעון פרס בשנת 2000 במאבק על הנשיאות, לאחר שעל פי כל ההערכות היה לפרס יתרון ברור בקרב חברי הכנסת המצביעים. בבחירות האחרונות תחושת הניצחון המוקדמת הייתה לא-רציונלית בעליל - אפילו אם המחנה הציוני הייתה זוכה להיות המפלגה הגדולה ביותר - והתבססה על חישוב מספריים מופרכים, כפי שהיטיבו להבחין כבר בשלב מוקדם פובליציסטים כמו קובי ניב (2014).¹ בכל אחד מהמקרים הללו חזרה דינמיקה דומה: מעבר חד מתחושת תקווה וביטחון לתחושת כישלון, ריקנות ומרמור על כך ש"גנבו לנו את המדינה". אלא שכאמור, ה"גניבה" התרחשה מזמן, והיא רק נחווית בכל פעם כמשהו טרי וחדש. יש לציין בכל זאת שעל הטראומה של 1977 התווספה במהלך השנים טראומה נוספת, והיא רצח רבין ב-1995, ולכן כל הפסד בבחירות נחווה במידה מסוימת כרצח נוסף של השמאל: גדעון לוי השווה בזמנו את ניצחונו של קצב על פרס לרצח רבין, ואילו יהונתן גפן חווה את ההפסד בבחירות 2015 כ"יום הנכבה של מחנה השלום". גפן חיבר בהתבטאות זו בין טראומה של קבוצה אחת (פלסטינים) לטראומה של קבוצה אחרת (השבט הלבן), שהמשותף לשתיהן הוא התחושה הקולקטיבית שלאור מה שקרה אי אפשר להמשיך בחיים הנורמליים.

עוד ראייה לשחזור הטראומה של 1977 היא העובדה שמפלגת העבודה והמפלגות הקרובות לה אינן מנסות כלל להנכיח את עצמן ביישובי הפריפריה, אף על פי שברור שבלעדי קולות הצפון והדרום אין להן סיכוי ממשי לנצח בבחירות. במערכת הבחירות האחרונה דווח שוב ושוב שבמרחבים הציבוריים שמחוץ לקלפיות בבאר שבע, שדרות, דימונה, קריית שמונה, מעלות ויישובי פריפריה אחרים שסובלים מעוני אפילו לא נתלו שלטים של המחנה הציוני, שלא לדבר על נוכחות של פעילים. מתוך החלטה שמדובר באזורים אבודים מבחינה אלקטורלית, עמותות

1 אגב, חישוב מופרך כזה אפשר היה למצוא בהארץ אפילו יותר מחדש לאחר הבחירות (בשארית, 2015).

V-15 כלל לא ניסתה לפנות למצביעים אלה, אלא התמקדה בהעלאת אחוז ההצבעה באזורים המבוססים. כלומר, תפיסת העולם נותרה זהה לזו של 1977 והשנים שקדמו לה: אנחנו אמורים לזכות בבחירות פשוט כי אנחנו האליטה המייסדת של המדינה; לא לכבודנו להיאבק על קולות של קבוצות מוחלשות; הן אמורות להכיר בעליונות המוסרית שלנו ולהצביע לנו גם כן. בטרם אעבור להדגים את צורות ההפגן בקרב קבוצת הזהות המרכזית השנייה בפוליטיקה הישראלית, חשוב לציין כי החלוקה שאני עורך ל"מזרחים" ול"אשכנזים" - דיכוטומיית מפתח בחברה הישראלית וקריטית לעניינינו - אינה ביולוגית אלא תרבותית, במובן זה שהיא מתייחסת להבניה החברתית של מושגים אלו. במילים אחרות, איני עוסק בגזע (קטגוריה פסאודו-מדעית מדומיינת) אלא בהגזעה. ההבניה החברתית של ההנגדה המזרחית-אשכנזית מבוססת על שורה ארוכה ומורכבת של מאפיינים, שמלבד מדינת מוצא ומראה כוללים גם צורת דיבור, צורת התנהגות, מעמד כלכלי, סטטוס חברתי, עיסוק ומקום מגורים, והיא מושפעת הן מהאופן שבו אדם מגדיר את עצמו והן מהאופן שבו מגדירים אותו אחרים. החלוקה ל"שמאל" ול"מין" אף היא מוגדרת כאן לא רק על פי טיבה של האידיאולוגיה הפוליטית המנותחת, אלא גם, ולעתים בעיקר, על פי האופן הסובייקטיבי מאוד (והקשור גם הוא לאותם מאפיינים שהוזכרו במשפט הקודם) שבו מושגים אלו נתפסים בחברה הישראלית ומוחלים בדיון הציבורי על מפלגות ועל אישים פוליטיים.

את צורות ההפגן השונות הניכרות בהתנהגות הפוליטית ובדפוסי ההצבעה של מזרחיות ומזרחים, בעיקר אלה החיים ביישובים פריפריאליים וסובלים ממעמד סוציו-אקונומי נמוך, קל יחסית לאתר. הסיבה לכך היא שבניגוד לצורות ההפגן השמאלי-אשכנזי, הן זוכות לנראות גבוהה בשיח התקשורתי (הנשלט עדיין על ידי האליטה האשכנזית), שכן נראות זו מאפשרת לתייג את התנהגותם של אותם מזרחים כלא-רציונלית. מכיוון שמטרתה היא להראות שאין מדובר בחוסר רציונליות אלא בהתנהגות פוסט-טראומטית, אסכם את הנרטיב המוכר מכתבות ובלוגים שפורסמו בתקופה שלאחר הבחירות האחרונות, אבל במסגור שונה, הנשען על מושג הטראומה: מזרחים מצביעים שוב ושוב לליכוד ולנתניהו במטרה להתנקם באליטה האשכנזית-מפא"יניקית שפגעה בהוריהם, ואשר בניה ובנותיה ממשיכים גם כיום במידה לא מבוססת להדיר מזרחים ממוקדי הכוח. זו בהחלט נקמה אפקטיבית, כפי שאפשר להסיק מהבכיינות הריטואלית של "השבט הלבן" למחרת הבחירות. אלא שהטרגדיה, כפי שמתברר בכל פעם מחדש, היא שהפגיעה בשבט האשכנזי היא כאין וכאפס לעומת הפגיעה שסופגים אותם מצביעים מזרחים עצמם כתוצאה מהצבעתם. הניאו-ליברליזם הקיצוני שמוביל נתניהו פוגע באופן מתמשך ומובנה בפריפריה ובעניים בכלל.² על כך אפשר להוסיף גם את ההתנהלות האישית של ראש הממשלה ורעייתו, אשר נוטים להתעמר בעובדי מעונם (אם לשפוט על פי התביעות המשפטיות הרבות שהגישו רבים מהם במהלך השנים ועל פי עדויותיהם שהתפרסמו בתקשורת), שרובם מזרחים ממעמד כלכלי נמוך (ליליאן פרץ ומני נפתלי הם כנראה רק שתי דוגמאות מני רבות). במילים אחרות, יש כאן מהלך של פגיעה עצמית, שכאמור אינו נדיר אצל אנשים המתמודדים עם טראומה. חשוב מכך, זו פגיעה עצמית הנוטה לשחזר את הפגיעה

2 אם כי למען הדיוק יש לציין שסביר מאוד שממשלת שמאל-מרכז, אם תיבחר, לא תנקוט מדיניות כלכלית שתהיה שונה מהותית מבחינה זו. מובן שעניין זה מחדד מאוד עד כמה החלוקה ל"שמאל" ול"מין" בישראל היא תרבותית ומדומיינת ולא פוליטית-אידיאולוגית.

המקורית של מפא"י ההיסטורית בעולי צפון אפריקה ואסיה - שלטון אדנותי (ואשכנזי ברובו) הדורש ממצביעים מזרחים ממעמד נמוך שיצביעו לו, ובתמורה מעמיק את מצבם הקשה של אותם מצביעים.³ בהקשר זה אפשר להביא את דבריה של הרמן (1994) על נפגעי התעללות: "במשאלתם לשוב ולחיות את המצב המסוכן ולגרום שייגמר בטוב הם עלולים לחוות מחדש את ההתעללות" (עמ' 139).

לפי הרעיון הדמוקרטי הבסיסי, הבוחר הוא סובייקט שבכל מערכת בחירות מחליט מחדש למי להצביע, על פי ניסיון העבר ועל פי הנתונים המעודכנים העומדים לרשותו. התבטאויות נפוצות של מצביעי ליכוד נראות זרות לחלוטין לרעיון הזה, אולם כשמבינים שמדובר בהפגן, קל הרבה יותר להבין אותן: "אצביע מח"ל עד המוות, וגם על המצבה שלי יהיה כתוב מח"ל"; "התכוונתי להצביע בווי' אבל היד רעדה לי ושמתי מח"ל"; "לא יעזור - רק ביבי". באמירות אלו, שחזרו שוב ושוב בראינות שנערכו עם תושבי יישובים בפריפריה בימים שלאחר הבחירות (ומוכרות היטב גם ממערכות בחירות קודמות), אפשר לראות שגם המצביעים המזרחים מוכי מדיניות נתניהו - למשל, מפוטרי כ"ל - מבינים שהם אינם ריבוניים בהחלטתם. הטראומה היא זו שמכוונת אותם שוב ושוב לאמץ את דפוסי ההפגן.

עוד חשוב לומר בהקשר זה כי חזרה כפייתית לחוויית הטראומה המקורית אינה קשורה רק לחווה הטראומה אלא גם לסביבתו ולנסיבות חייו, שעשויות לצמצם או לעודד חזרה כזו. זה נכון לגבי פרטים, ואולי נכון עוד יותר לגבי קבוצות חברתיות. גורמים רבים בישראל משקיעים מאמצים רבים להחזיר את הקבוצות שהם מייצגים - ואגב כך, גם את הקבוצות היריבות - לחוויה הטראומטית, ולטפח בכך את דינמיקת ההפגן שלהן. בהקשר זה אפשר להזכיר את "נאום הצ'חצ'חים" של דודו טופז מ-1981 ואת נאום התגובה עליו של בגין; את "נדפוק אתכם כמו שדפקנו את הערבים" של מוטה גור מאותה שנה; את האזכור הקבוע של "שמאל טרוריסטי" בידי ליברמן, המרפרר לאלימות הפוליטית בתקופת סטאלין; ובמערכת הבחירות הנוכחית - את קמפיין השקופים של דרעי, וכמוהו גם את "נאום הקומץ" של גרבוז והתגובות עליו מימין. אך מעל כולם עומד כמובן מי שבשני העשורים האחרונים פיתח מהלך זה, באינספור רסיות שונות, לכדי אמנות של ממש - ראש הממשלה נתניהו.

בעשורים האחרונים נעשה ניסיון לשחרר את הזירה הפוליטית מההתנהלות הפוסט-טראומטית המאפיינת אותה באמצעות ביטול החלוקה ל"שמאל" ו"ימין", שהיא במידה רבה החלוקה לאליטה אשכנזית משכילה ולעובדי כפיים מזרחיים. מאז 1977 קיוו פוליטיקאים שונים שאפשר יהיה לבטל את הדיכוטומיה ההיסטורית הזו ולהשכיח מהזיכרון את הטראומות הקשורות בה באמצעות הקמת מפלגות מרכז. זה עבד באופן חלקי ביותר, ובכל פעם רק לזמן קצוב. ד"ש, הדרך השלישית ומפלגת המרכז, למשל, זכו להצלחה ראשונית אך נעלמו עד מהרה.

3 הסבר שונה בתכלית לדפוסי הצבעה אלו הוא הטענה שמצביעי נתניהו מוכנים להקריב את האינטרסים הכלכליים-חברתיים האישיים שלהם לטובת מימוש המצע המדיני-לאומי של הליכוד (ורטון, 2015). בעיניי, הקושי בפרשנות מעוררת מחשבה זו טמון בכך שאינה מסבירה את ההתבטאויות השגורות של מצביעי ליכוד מסורתיים, המתארות את אקט ההצבעה ככזה שאינו מבוסס על בחירה ריבונית בין חלופות (כפי שמתואר כאן בהמשך). היא גם אינה מתיישבת היטב עם ביטויי האכזבה הריטואליים מנתניהו, שאפשר למצוא ביישובים פריפריאליים כאשר נסגרים מפעלים, אם כי את אלה אפשר להבין גם כביטויים פרפורמטיביים שהם חלק מהניסיון ללחוץ על הממשלה למנוע את סגירת אותם מפעלים.

קדימה, המצליחה מכולן, שרדה גם היא פחות מעשור, ובאופן מעניין קרסה ברגע שנבחר לעמוד בראשה פוליטיקאי ממוצא מזרחי. המיוחד בבחירות 2015 היה שלראשונה רצו לכנסת שתי מפלגות מרכז משמעותיות - כולנו ויש עתיד. שתיהן הציגו עצמן כלא-סקטוריאליות, התחמקו ככל האפשר מהסוגיה האתנית ("השד העדתי"), ולמעשה קשה היה למצוא הבדל בין תפיסות העולם שהציגו. אבל היה ביניהן הבדל קריטי אחד - השיוך העדתי של מנהיגיהן - והוא שעיצב את הפרופיל של מצביעיהן. כך, למרות מאמצייהן הכבירים להדחיק את הטרואמות המכוננות וליצור כור היתוך פוליטי נטול מוצא, שכפלו גם מפלגות המרכז בבחירות 2015 את הדיכטומיה האשכנזית-מזרחית: מפלגה אחת ליוצאי מפא"י/המערך, מפלגה שנייה ליוצאי חירות/הליכוד. על פי הספרות הפסיכואנליטית, הדרך היחידה להשתחרר מההפגן ומכפיית החזרה (repetition compulsion) המאפיינת אותו היא לבצע תהליך של עיבוד (working through), שבמהלכו נוצרים באופן חלקי ובהדרגה "שליטה מודעת בעבר, מרחק ביקורתי ממנו ופרספקטיבה נכונה כלפיו" (לה קאפרה, אצל גולדברג, 2006, עמ' 18). רק תהליך כזה יאפשר למפוטרי הדרום להבין שהצבעה לנתניהו גוזרת סבל בראש ובראשונה עליהם; ליוצאי ברית המועצות לעכל שהשמאל הליברלי של מרצ שונה במקצת מהשמאל הטוטליטרי של סטלין; ולמצביעי העבודה ויש עתיד - להפנים שהיותם עשירים ומקושרים לא מעניק להם זכויות יתר פוליטיות, או למועמדיהם יתרון מוסרי א-פריורי כלשהו. ובכל זאת נדמה שהמפתחות להנעתו של תהליך כזה נמצאים אצל הקבוצה האחרונה יותר מאשר אצל הקבוצות האחרות, וזאת מתוקף עוצמתה הכלכלית והתרבותית. נראה אפוא שרק כאשר האליטה האשכנזית המוגדרת כבעלת אוריינטציה פוליטית שמאלית תראה נכונות אמיתית לחלוק את עמדות הכוח שלה בתחומים שאינם פוליטיים טהורים עם מזרחים ומיעוטים (לא דווקא מבחינה מספרית) אחרים, ורק כאשר תשתחרר מתחושת העליונות שלה על פני שאר הקבוצות, יוכלו אולי מזרחים תושבי הפריפריה לשקול להעניק את כוחם האלקטורלי לנציגיה של אותה אליטה, ותהיה אפשרות לפתוח בעיבוד ובתיקון. הפנמה של תובנה זו תוכל גם להפחית את הזעם והתימהון של קבוצת הזהות האשכנזית על דפוסי ההצבעה הריטואליים של המזרחים בפריפריה ש"לא מבינים שנתניהו דופק אותם", ולהחזיר לה את התחושה שהיא יכולה להשפיע על המציאות באמצעות שינוי ההתנהלות שלה עצמה.

אולם עד שזה יקרה, וכל עוד שתי קבוצות הזהות העיקריות בחברה הישראלית נותרות בשלב ההפגן, נגזר עלינו לחזור שוב ושוב על וריאנטים שונים של אותה מערכת בחירות. הערה לסיום: נדמה שבבחירות 2015 הוכיחו שדווקא החברה הפלסטינית-ערבית בישראל היא זו שמראה יותר מכל קבוצה אחרת סימנים של ניסיון לעבור מהפגן לעיבוד בכל הנוגע לעברה הטרואומטי, שהמוקד שלו הוא הגירוש והבריחה של מאות אלפי פלסטינים במלחמת 1948. האיחוד בין המפלגות הערביות, שבמקורו אמנם נעשה מתוך אילוץ, אך בקרב רבים מהפלסטינים אזרחי ישראל עיצב בהדרגה תחושה שלראשונה זה שנים רבות יש ביכולתם להשפיע על המציאות הפוליטית; הסקרים המוכיחים שרוב מבין אזרחים אלה מעוניינים להשתלב במערכות הממסדיות במדינה; הנכונות לשקול המלצה על הרצוג לראשות הממשלה ושיתוף פעולה איתו; הצבתו של אדם דיאלוגי כמו איימן עודה, המוכן לפעול לא רק על פי עקרונות קבועים מראש אלא גם על פי הגיון ריאליפוליטי, בראש הרשימה המשותפת - כל אלה הם סימנים ראשונים מעוררי תקווה שלפחות בתחום הזה, האזרחים הערבים יכולים להיות החלוץ שלפני המחנה, הן זה המכנה עצמו ציוני והן זה המכנה עצמו לאומי.

מקורות

- בשארית, ע' (2015, 20 באפריל). הרצוג, תציע רוטציה לכחלון. הארץ. **אוחזר** ב-19 ביולי 2015.
- גולדברג, ע' (2006). הקדמה. בתוך ד' לה קפרה, *לכתוב היסטוריה, לכתוב טראומה* (עמ' 7-27). תל אביב: רסלינג.
- הרמן, ג' ל' (1994). *טראומה והחלמה*. תל אביב: עם עובד.
- ורטון, ל' (2015, 8 באפריל). כבוד למצביעים של נתניהו. הארץ. **אוחזר** ב-19 ביולי 2015.
- לה קפרה, ד' (2006). *לכתוב היסטוריה, לכתוב טראומה*. תל אביב: רסלינג.
- ניב, ק' (2014, 12 בדצמבר). *אשליות של שמאלנים*. הארץ. **אוחזר** ב-19 ביולי 2015.

ביקורות ספרים

הקדמה מאת אינה לייקין

בגיליון הנוכחי של כתב העת אנו חונכים פורמט חדש ושונה מעט של סקירות ספרים. לצד סקירות רגילות של ספרים בודדים, במתכונת המוכרת היטב לקוראי כתב העת, נפרסם מעתה גם מאמרי ביקורת מורחבים במבנה של סקירות עומק אנליטיות. מאמרים אלו יעסקו באופן יסודי יותר בסוגיות סוציולוגיות ואנתרופולוגיות עדכניות ומעוררות עניין בהקשר של חברה בישראל. אנו מאמינים שמאמרים מסוג זה יסייעו לפיתוח דיאלוג אינטלקטואלי וביקורתי מהסוג שכתב העת מנסה ליצור. סקירת עומק כזאת תכלול ניתוח של כמה עבודות חדשות בנושא מסוים, ותשאף לייצר אמירה אנליטית בעניין התפתחותו של תחום המחקר הזה בהקשר הדיסציפלינרי הרחב יותר. את הנוסח החדש הזה פותח מאמרה של ד"ר אפרת בן זאב, הדן בארבע אתנוגרפיות של הסכסוך הישראלי-פלסטיני. אנו מודים לה מאוד על הסכמתה ועל התובנות יוצאות הדופן בסקירתה. בגיליונות הקרובים, נוסף על הסקירות במתכונת המוכרת נפרסם גם סקירות במתכונת של דיון על ספר אחד בין כמה חוקרים וחוקרות, ובצדו תגובת המחברים.

אינה לייקין

עורכת מדור ספרות